

Gzella, Grażyna

Sieć biblioteczna Centralnego Związku Młodzieży Wiejskiej i Związku Młodzieży Wiejskiej RP "Wici" (1919-1928-1939)

Acta Universitatis Nicolai Copernici. Historia 22 (185), 135-150

1989

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

*Zakład Bibliotekoznawstwa
i Informacji Naukowej*

Grażyna Gzella

SIEĆ BIBLIOTECZNA CZMW I ZMW RP „WICI” (1919—1928—1939)

Powstające od 1918 r. koła młodzieży wiejskiej znalazły oparcie w Centralnym Związku Kółek Rolniczych (CZKR), w ramach którego utworzono Sekcję Kół Młodzieży Wiejskiej. Jednak brak samodzielności organizacyjnej powodował ograniczenie swobody i aktywności w działaniach kół. Duże znaczenie dla rozwoju ruchu młodzieży wiejskiej w niepodległej Polsce miał pierwszy Zjazd Delegatów Kół Młodzieży Wiejskiej, który odbył się w Warszawie pod koniec czerwca 1919 r. Na Zjeździe tym powołano do życia Centralny Związek Młodzieży Wiejskiej (CZMW), który tymczasowo miał działać w ramach CZKR, jako samorządna organizacja, opierająca się na własnym regulaminie.

Było rzeczą całkiem naturalną, że w miarę krystalizowania się ideologii CZMW, coraz silniej ujawniało się wśród jego działaczy dążenie do organizacyjnego usamodzielnienia Związku. Począwszy od 1924 r. działacze ci coraz częściej wypowiadali się za wyjściem CZMW z ram CZKR i utworzeniem samodzielnej organizacji, tym bardziej, że powiązania z Kółkami Rolniczymi hamowały rozwój Związku. Dość często bowiem koła młodzieży wiejskiej powstawały we wsiach, w których nie było Kółek Rolniczych, a takich kół władze administracyjne nie chciały rejestrować.

Do całkowitego zerwania z CZKR doszło w marcu 1928 r., kiedy to Zarząd Główny CZMW powziął uchwałę w sprawie usamodzielnienia się Związku. Na Walnym Zjeździe Delegatów Kół Młodzieży Wiejskiej, 29 czerwca 1928 r., zdecydowano o przekształceniu CZMW w Związek Młodzieży Wiejskiej Rzeczypospolitej Polskiej (ZMW RP).

Powstające od 1918 r. koła młodzieży wiejskiej za jeden ze swych głównych celów uważały organizację i prowadzenie biblioteki koła. Biblioteki stały się podstawowym źródłem rozwoju oświaty i kultury wśród członków kół i należały do pierwszych placówek, jakie powstawały w kołach. Trudności w ich organizowaniu były duże, gdyż koła

zdane były prawie całkowicie na własne fundusze i na własne możliwości organizowania zbiorów. Wysiłki młodzieży skierowane były przede wszystkim na zdobycie środków dla utworzenia i powiększania księgozbiorów. Odczuwano także brak pomocy fachowej ludzi, którzy obok umiejętności prowadzenia biblioteki znaliby rynek księgarski i potrzeby czytelników. Im bardziej rozwijała się praca samokształceniowa, tym szybciej rosły potrzeby i zwiększała się rola biblioteki zaopatrzonej w dobrą i aktualną książkę.

Prawie każde koło młodzieży wiejskiej posiadało skromny zestaw książek nabytych za fundusze uzyskane z przedstawień teatralnych, zabaw czy loterii fantowych. Konieczność powstawania bibliotek w kołach młodzieży wiejskiej podkreślały regulaminy i statuty działalności kół. Zgodnie z regulaminem Związku Młodzieży Wiejskiej „Znicz” w Krakowie, każde koło było zobowiązane do posiadania biblioteki podręcznej i jej uzupełniania zakupywanymi książkami, broszurami i zszywkami roczników prenumerowanych pism¹. W statucie Związku Młodzieży Wiejskiej Województwa Kieleckiego w punkcie omawiającym regulamin koła młodzieży wiejskiej akcentowano konieczność tworzenia i prowadzenia czytelnicy i biblioteki². Konieczność prowadzenia biblioteki podkreślano także w projekcie ustawy Krzeskiego Koła Młodzieży Wiejskiej w województwie lubelskim³.

Powyższe trzy przykłady, z różnych województw, pozwalają sądzić, że prawie wszystkie regulaminy i statuty za jedno z podstawowych zadań kół młodzieży wiejskiej w dziedzinie oświaty uznawały organizację i prowadzenie bibliotek.

Stworzona w dwudziestoleciu międzywojennym sieć biblioteczna organizacji młodzieży wiejskiej CZMW i ZMW RP „Wici” powstała w powiązaniu ze strukturą organizacyjną Związku. Poszczególne biblioteki powstawały wraz z poszczególnymi instancjami organizacji, rozwijały się lub zmieniały przy reorganizacji Związku.

W pierwszym etapie zorganizowanego ruchu młodzieżowego na wsi ukształtowała się trzystopniowa sieć organizacyjna: koło jako jej szczebel najniższy, związek okręgowy, zazwyczaj dla jednego powiatu, wreszcie CZMW jako szczebel najwyższy⁴.

Istniejące związki okręgowe przejawiały stosunkowo nikłą działalność z powodu słabości organizacyjnej, niedostatecznych środków finan-

¹ J. Olszyński, *Z działalności Związku Młodzieży Wiejskiej — Spółdzielni Oświatowej „Znicz” w powiecie Nowy Sącz 1931—1939*, Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego 1971, nr 13, s. 400.

² *Statut Związku Młodzieży Wiejskiej Województwa Kieleckiego*, Kielce b.r.w., s. 2.

³ Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego (AZHRL), ZP-9, Projekt Ustawy Krzeskiego Koła Młodzieży.

⁴ S. Pawłowski, A. Zieliński, *Mazowiecki Związek Młodzieży Wiejskiej*, Warszawa 1977, s. 33.

sowych i często braku odpowiedniej liczby działaczy posiadających wysokie kwalifikacje. Sytuację tę pogłębił fakt, że nie we wszystkich powiatach powstały związki okręgowe, w wyniku czego część kół podlegała bezpośrednio centrali, to jest CZMW.

Brak jednolitej struktury organizacyjnej utrudniał oddziaływanie wyższych ogniw na pracę komórek szczebla najniższego. Nasuwała się zatem konieczność wprowadzenia zmian w sieci organizacyjnej Związku, mianowicie powołania ogniw na szczeblu wojewódzkim. Związki wojewódzkie zaczęto organizować na terenie całego kraju począwszy od 1922 r., a utworzony w 1928 r. ZMW RP „Wici” powstał jako federacja Wojewódzkich Związków Młodzieży Wiejskiej. Z chwilą powstania ZMW RP „Wici” ukształtowała się także jego nowa struktura. Podstawową komórką organizacyjną było koło młodzieży wiejskiej skupiające członków przede wszystkim spośród mieszkańców jednej wsi. Wyższym ogniwem był Sąsiedzki Związek Młodzieży Wiejskiej, zakładany na żądanie co najmniej 3 kół działających w bliskim sąsiedztwie. W skali powiatu powoływano Powiatowy Związek Młodzieży Wiejskiej, w skład którego musiało wchodzić co najmniej 6 kół. Powiatowe ZMW składały się na Wojewódzkie Związki Młodzieży Wiejskiej, a te w ramach federacji tworzyły ZMW RP „Wici”.

Wraz z funkcjonującą w latach 1918—1928 strukturą CZMW powstała sieć biblioteczna. Wszystkie instancje Związku tworzyły w ramach swej działalności biblioteki dla poszczególnych szczebli organizacji. W okresie do 1922 r., gdy struktura Związku była mało skomplikowana, obok bibliotek kół młodzieży wiejskiej powstawały także biblioteki Okręgowych ZMW. Daje się zauważyć dwie różne metody organizacji bibliotek okręgowych. Pierwsza z nich polegała na organizowaniu biblioteki stałej w siedzibie Okręgowego ZMW, a druga na tworzeniu kompletów książek wypożyczanych na określony czas kołom młodzieży wiejskiej przez związek okręgowy.

Biblioteki typu stałego posiadały między innymi Okręgowe ZMW w: Brzezinach, województwo łódzkie, Siedlcach i Zamościu, województwo lubelskie. Największy zasób, z wymienionych, posiadała biblioteka Okręgowego ZMW w Siedlcach, która z końcem r. 1924 liczyła 574 tomy⁵. Biblioteka Okręgowego ZMW w Lubartowie posiadała w 1922 r. 200 tomów⁶, a prowadzona wspólnie z Okręgowym Związkiem Kółek Rolniczych biblioteka Okręgowego ZMW w Zamościu w 1922 r. liczyła 215 tomów⁷.

W bibliotekach tych, członkowie kół młodzieży wiejskiej mogli wy-

⁵ *Sprawozdanie Związku Młodzieży Wiejskiej za rok 1924*, opr. J. Niećko, Warszawa 1925, s. 40.

⁶ *Sprawozdanie kwartalne OZMW w Lubartowie*, *Siew* 1922, nr 30, s. 430.

⁷ *Z Okręgu Zamojskiego*, *Siew* 1922, nr 38, s. 542.

pożyczać książki, lub też korzystać z interesujących ich tytułów na miejscu.

Inną formą dostarczania lektury kołom młodzieży wiejskiej przez Okręgowe ZMW było wypożyczanie książek przygotowanych w specjalnych kompletach, stanowiących małe biblioteczki, wysyłane zainteresowanym kołom. Tę formę szerzenia czytelnictwa stosowały między innymi Okręgowe ZMW w: Brzezinach, województwo łódzkie, od 1925 r.⁸, Garwolinie, województwo lubelskie, od 1920 r.⁹, Ostrołęce, województwo białostockie, od 1920 r.¹⁰, Puławach, województwo lubelskie¹¹, Równem, województwo wołyńskie, od 1921 r.¹², Sandomierzu, województwo kieleckie¹³, Siedlcach, województwo lubelskie¹⁴, Radzynie, województwo lubelskie¹⁵ i Radomiu, województwo kieleckie¹⁶. W wymienionych powyżej bibliotekach zgromadzono 10—15 kompletów książek, które na okres 1 miesiąca wypożyczano zainteresowanym kołom młodzieży wiejskiej.

Wraz z powstaniem Wojewódzkich Związków Młodzieży Wiejskiej wykształciła się również nowa forma współpracy kół, Sąsiedzkie Związki Młodzieży Wiejskiej. Stanowiąc jednostkę organizacyjną Związku, tworzyły one, w celu rozwoju i upowszechniania czytelnictwa, biblioteki Sąsiedzkich ZMW. Przykładem takiego typu działania niech będzie biblioteka zorganizowana przez Sąsiedzki Związek Młodzieży Wiejskiej w Fajślawicach, powiat Krasnystaw, województwo lubelskie. Biblioteka ta w 1929 r. liczyła 300 tomów, w 1931 r. 400, a w 1932 r. już 600 tomów. Korzystali z niej członkowie kół młodzieży wiejskiej wchodzący w skład Sąsiedzkiego ZMW w Fajślawicach¹⁷. W ciągu 1928 r. wysłała ona komplety biblioteczne do 4 kół¹⁸.

Powiatowe Związki Młodzieży Wiejskiej aktywnie uczestniczyły w rozwoju oświaty wsi między innymi organizując różnego typu biblioteki. Niektóre związki szczebla powiatowego tworzyły biblioteki w miastach będących ich siedzibą. Biblioteki takie o stałym charakterze przeznaczone

⁸ *Protokoły z posiedzeń Zarządu Powiatowego i ze Zjazdów Delegatów Kół Młodzieży Wiejskiej powiatu brzezińskiego w okresie międzywojennym*, Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego 1960, nr 2, s. 235.

⁹ *Zjazd młodzieży w Garwolinie*, Drużyna 1920, nr 8, s. 12.

¹⁰ *Sprawozdanie ze Zjazdu delegatów kół okręgu ostrołęckiego*, Drużyna 1919, nr 47/48, s. 13.

¹¹ AZHRL, RM/I-14, Powiatowy ZMW w Puławach 1921—1936.

¹² *Nasza Drużyna* 1921, nr 12, s. 18.

¹³ *Sprawozdanie ZMW za rok 1924...*, s. 45.

¹⁴ *Łaknęliśmy wiedzy jak chleba. Pamiętniki samouków*, wybór i opr. J. Landy-Tołwińska, H. Ligocki, H. Kasprowicz, Warszawa 1968, s. 70.

¹⁵ *Biblioteki oświatowe. Spis na dzień 1 stycznia 1930 roku oraz tablice statystyczne*, Warszawa 1932, s. 59.

¹⁶ *Ibid.*, s. 44.

¹⁷ *Wici* 1929, nr 11, s. 13; *Wici* 1931, nr 12, s. 11; *Wici* 1932, nr 40—41, s. 10—11.

¹⁸ *Biblioteki oświatowe...*, s. 54.

były dla członków organizacji, którzy mogli wypożyczać z nich książki na określony czas indywidualnie i w sposób zorganizowany dla koła. Nie zachowały się liczne źródła informujące jak popularna była ta forma upowszechniania książki i jak gęsta była sieć tych bibliotek. Na podstawie zachowanych materiałów źródłowych i informacji można jedynie stwierdzić, że biblioteki takie zorganizowano w: Kaliszu, województwo łódzkie¹⁹, Myślenicach, województwo krakowskie²⁰ oraz w Rzeszowie²¹ i Brzezinach²², województwo łódzkie.

Zarząd Powiatowego ZMW w Myślenicach ustalił następujące zasady uzyskiwania funduszy na powiększanie księgozbioru w tego typu bibliotekach: niewielkie opłaty za udostępnianie księgozbioru, 15% ogólnych dochodów Powiatowego ZMW oraz 10—15% podatek od kół z dochodów uzyskanych z imprez kulturalnych²³. Pieniądze w ten sposób zgromadzone pozwalały na stałe powiększanie księgozbioru.

Biblioteka Powiatowego ZMW w Rzeszowie została zorganizowana na wzór ksiąźnicy Wiejskiego Uniwersytetu Ludowego w Gaci Przeworskiej. Gromadziła ona księgozbiór o specyficznym charakterze. Starano się dobrać w niej książki w ten sposób aby umożliwić przygotowanie przyszłych działaczy Związku, co jest nawet widoczne w nazwie tej biblioteki — „Powiatowa Biblioteka Przodowników Wici”. Działała ona do września 1939 r.²⁴

Kilka wymienionych powyżej przykładów bibliotek powiatowych, dotyczy organizacji stałego księgozbioru, jednak szerszy zasięg miały biblioteki powiatowe typu „wędrownego”, które organizowane były również przez Powiatowe ZMW. Oto kilka przykładów powiatów, w których prowadzono tę formę udostępniania książek: Krasnystaw, Puławy, województwo lubelskie, Sandomierz, Stopnica, województwo kieleckie, Środa, województwo poznańskie, Włocławek, województwo warszawskie.

Zarząd Powiatowego Związku Młodzieży Wiejskiej w Krasnymstawie 9 stycznia 1921 r. powołał komisję biblioteczną, która postanowiła przy pomocy Instytutu Kultury i Oświaty im. Staszica w Warszawie założyć 13 bibliotek „wędrownych”²⁵.

¹⁹ Z. Hemmerling, *Ruch ludowy we wschodnich powiatach Wielkopolski w latach 1931—1939*, Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego 1971, nr 13, s. 191.

²⁰ Wici 1933, nr 27/28, s. 6—7.

²¹ *Wspomnienia o Ignacym Solarzu „Chrzestnym”*, Wybór i opr. Z. Mierzwińska-Szybka, Warszawa 1983, s. 303; W. Kruczek, *Z działalności lewicowych organizacji młodzieżowych na Rzeszowszczyźnie*, [w:] *Sesja popularnonaukowa poświęcona działalności lewicowych organizacji młodzieżowych na Rzeszowszczyźnie (w l. 1918—1948)*, Rzeszów 1967, s. 30.

²² *Protokoły z posiedzeń...*, s. 260.

²³ Wici 1933, nr 27/28, s. 6—7.

²⁴ *Wspomnienia o Ignacym Solarzu...*, s. 303.

²⁵ F. Zurek, *Powstanie i rozwój kół młodzieży wiejskiej w powiecie krasnostawskim*, Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego 1966, nr 8, s. 296.

Powiatowy ZMW w Puławach w 1927 r. zorganizował 4 biblioteki tego typu. Jedna z nich licząca 60 książek utworzona została z książek otrzymanych od Starostwa Powiatowego, 3 inne (2 po 20 książek i 1 licząca 25 książek) utworzono z książek o treści spółdzielczej, wypożyczonych od Oddziału Powiatowego Związku Spółdzielni Spożywców w Puławach²⁶.

Biblioteka Powiatowego ZMW w Sandomierzu w 1928 r. składała się z 23 kompletów, z czego 18 stanowiły komplety o treści beletrystycznej, 4 komplety rolnicze i 1 komplet teatralny²⁷. Łącznie w bibliotece zgromadzono do 1928 r. 960 tomów²⁸.

Członkowie kół młodzieży wiejskiej, korzystający z bibliotek „wędrownych” organizowanych przez Powiatowy ZMW w Stopnicy, zobowiązani byli do składania w Zarządzie Powiatowym sprawozdań z czytelnictwa książek²⁹.

O organizowaniu przez Powiatowy ZMW w Środzie bibliotek „wędrownych” świadczy korespondencja kół młodzieży wiejskiej nadsyłana do pisma związkowego „Społem”, w której członkowie piszą o wypożyczanych kompletach³⁰.

Biblioteki „wędrowne” Powiatowego ZMW we Włocławku zostały utworzone z inicjatywy nauczyciela „wiciarza” Stanisława Włodarskiego. Zaproponował on, aby zebrać z kół przeczytane książki, uzyskać fundusze na zakup nowych, skatalogować wszystkie posiadane książki i podzielić je na zestawy 50-tomowe, przygotować dla nich szafki i wypożyczać w ten sposób opracowane komplety książek kołom. Znaleźli się chętni do pomocy w wykonaniu koniecznych czynności bibliotekarskich. Każde koło zobowiązało się urządzić przedstawienie, zabawę lub loterię fantową, a uzyskane w ten sposób fundusze przekazać zarządowi powiatowemu na zakup książek. Postanowiono również w porozumieniu z władzami Stronnictwa Ludowego zorganizować na ten cel zbiórkę uliczną podczas Święta Ludowego. W stosunkowo krótkim czasie biblioteka „wędrowna” została zorganizowana. Jesienią 1931 r. pierwsze zestawy książek dotarły do kół³¹.

Biblioteki o charakterze stałym i biblioteki „wędrowne” organizowały także Wojewódzkie Związki Młodzieży Wiejskiej.

Wojewódzki Związek Młodzieży Wiejskiej w Lublinie w 1926 r. zorganizował bibliotekę stałą o charakterze instrukcyjno-metodycznym. Liczyła ona początkowo 40 tomów książek i przygotowywała do pracy kulturalno-

²⁶ AZHRL, RM/I-17, Okręgowe koła ZMW w powiecie puławskim.

²⁷ AZHRL, RM/K-451, Sprawozdanie z działalności Powiatowego ZMW w Sandomierzu za czas od 1 stycznia 1928 do 1 lutego 1929.

²⁸ *Biblioteki oświatowe...*, s. 45.

²⁹ Komunikat Nr 1 : 1928 Powiatowego ZMW w Stopnicy.

³⁰ *Społem* 1933, nr 11, s. 10.

³¹ S. Pawłowski, A. Zieliński, op cit., s. 129—130.

wychowawczej na wsi³². W 1936 r. tenże wojewódzki związek zorganizował biblioteczki „wędrownie”, które w kompletach po 25 tomów Wypożyczalnia Związkowa w Lublinie rozsyłała zainteresowanym kołom młodzieży wiejskiej³³.

„Wędrowną” bibliotekę wojewódzką zorganizował także Wołyński Wojewódzki Związek Młodzieży Wiejskiej³⁴, Wielkopolski Związek Młodzieży Wiejskiej³⁵ oraz Związek Młodzieży Wiejskiej Ziemi Wileńskiej. Ten ostatni już w 1921 r. posiadał 74 komplety³⁶.

Tabela 1
BIBLIOTEKI KÓŁ MŁODZIEŻY WIEJSKIEJ CZMW
I ZMW RP „WICI” *

Rok	Liczba kół	% kół posiad. bibl.	Liczba bibl.
1918	167	66,1	111
1919	470 (126) **	74,6	94
1920	616 (253)	55,3	140
1921	960 (560)	86,4	484
1922	1358	—	590
1923	807 (191)	79,6	152
1924	1023 (315)	79,4	250
1925	1320 (447)	71,6	320
1926	1600 (530)	76,6	406
1929	746	—	259
1935	2650	66,6	1766
1936	3114 (1050)	64,7	679
1937	2900	66,6	1932
1938	2850	64,6	1840

* Drużyna 1919, nr 47—48, s. 7; Nasza Drużyna 1920, nr 13, s. 6; Siew 1922, nr 33—34, s. 457; Siew 1923, nr 24, s. 18; Siew 1924, nr 24—25, s. 8; Wici 1932, nr 14—16, s. 11; Wici 1937, nr 50—51, s. 11; Przewodnik Wiejski 1936, nr 5—6, s. 21; Sprawozdanie ZMW za rok 1924, s. 4, 19; Sprawozdanie ZMW za rok 1925, Polska Oświata Pozaszkolna 1926, nr 6, s. 315—316; Biblioteki oświatowe..., Mały Rocznik Statystyczny za 1937 rok, Warszawa 1937, s. 333; Mały Rocznik Statystyczny za 1938 rok, Warszawa 1938, s. 340; Mały Rocznik Statystyczny za 1939 rok, Warszawa 1939, s. 351; J. Niećko, Na wiciowych drogach, Warszawa 1937, s. 61; J. Niećko, Wiejska szkoła życia społecznego, Warszawa 1929, s. 15.

** W nawiasach liczba kół wg sprawozdań.

³² Sprawozdanie Związku Młodzieży Wiejskiej Województwa Lubelskiego za rok 1926 z uwagami o latach 1921—1926 oraz obrazami z pracy kół i okręgów, Lublin 1927, s. 29.

³³ Komunikat Nr 9 Lubelskiego Wojewódzkiego Związku Młodzieży Wiejskiej, Lublin 1936, s. 4.

³⁴ Siew 1926, nr 13, s. 13.

³⁵ Społem 1932, nr 4/5, s. 9, nr 12, s. 7.

³⁶ Siew 1922, nr 4, s. 62.

Najliczniejszą grupę bibliotek Związku stanowiły te, które powstały na najniższym szczeblu organizacji, biblioteki poszczególnych kół młodzieży wiejskiej, stanowiące jednocześnie ostatnie ogniwo w sieci bibliotecznej CZMW i ZMW RP „Wici”. Trudno dziś na podstawie zachowanych materiałów źródłowych przedstawić pełny obraz kształtowania się w latach 20-lecia międzywojennego ilości bibliotek kół młodzieży wiejskiej na terenie całego kraju oraz sytuacji jaka pod tym względem panowała w poszczególnych województwach. W zamieszczonej już tab. 1 przedstawiam te dane, które udało się ustalić na podstawie źródeł. Tabele 2—7, ilustrują możliwe do ustalenia dane dotyczące liczby bibliotek kół młodzieży wiejskiej w poszczególnych związkach wojewódzkich.

Najistotniejsza z przedstawionych danych wydaje się liczba bibliotek funkcjonujących w kołach w stosunku do ilości istniejących w poszczególnych latach kół młodzieży wiejskiej zrzeszonych w CZMW i ZMW RP „Wici”. Należy jednak zaznaczyć, że ilość kół zarejestrowanych w Związku nie można bezpośrednio porównywać z liczbą bibliotek, gdyż nie wszystkie z tych kół nadsyłały sprawozdania do Zarządu Głównego co stanowiło podstawę do ustalenia liczby bibliotek. Liczba ta była prawdopodobnie nieznacznie większa, chociaż nie można wykluczyć, że tylko mało aktywne i słabo działające koła takich sprawozdań nie nadsyłały. W związku z powyższymi problemami tab. 1—7, obok ilości kół zarejestrowanych w Związku, podają także, w miarę możliwości, liczbę sprawozdań nadsyłanych za poszczególne lata.

Tabela 2
BIBLIOTEKI W KOŁACH MŁODZIEŻY WIEJSKIEJ
LUBELSKIEGO ZMW *

Rok	Liczba kół	% kół posiad. bibl.	Liczba bibl.
1924	306	—	89
1926	(198) **	79,8	158
1929	116	—	—
1931	382	—	—
1933	414 (94)	67,0	63
1936	640	—	—
1937	343 (78)	70,5	55

* Siew 1925, nr 41, s. 11; Sprawozdanie ZMW Woj. Lub., Wici 1933, nr 38, s. 6; Wici 1938, nr 26, s. 4; Polska Oświata Pozaszkolna 1932, nr 3—4, s. 245; R. Turkowski, Mazowiecki Związek Młodzieży Wiejskiej RP „Wici” w latach 1929—1939, Z Badań nad Młodzieżą Wiejską 1982, z. 27, s. 74; C. Rajca, Związek Młodzieży Wiejskiej RP „Wici”, [w:] Ruch ludowy na Lubelszczyźnie. Materiały z sesji naukowej zorganizowanej przez WK ZSL w Lublinie. Lublin 1964, s. 191.

** W nawiasach liczba kół wg sprawozdań.

Tabela 3
BIBLIOTEKI W KOŁACH MŁODZIEŻY WIEJSKIEJ
LWOWSKIEGO ZMW *

Rok	Liczba kół	% kół posiad. bibl.	Liczba bibl.
1927	11	—	—
1930	43	—	—
1931	64 (27) **	51,8	14
1932	68 (31)	64,5	20
1933	80 (47)	72,3	34
1934	117 (55)	54,5	30
1935	123 (60)	69,3	41
1936	167 (58)	79,3	46
1937	250 (103)	64,1	66

* Złocz 1938, nr 4, s. 10; Wici 1932, nr 43, s. 3; W. Fołta, *Protokoły Związku Młodzieży Wiejskiej we Lwowie. Prawnostatutowe założenia. Struktura organizacyjna. Miejsce i czas działania ZMW (lata 1931—1938)*, *Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego* 1968, nr 10, s. 454—515.

** W nawiasach liczba kół wg sprawozdań.

Tabela 4
BIBLIOTEKI KÓŁ MŁODZIEŻY WIEJSKIEJ
MAZOWIECKIEGO ZMW *

Rok	Liczba kół	% kół posiad. bibl.	Liczba bibl.
1925	167	—	—
1926	269	—	—
1929	137 (64) **	76,6	49
1930	167 (60)	70,0	42
1931	181 (46)	73,9	34
1932	204 (53)	73,6	39

* Wici 1933, nr 19/20, s. 2, 12.

** W nawiasach liczba kół wg sprawozdań.

Tabela 5
BIBLIOTEKI KÓŁ MŁODZIEŻY WIEJSKIEJ
ŁÓDZKIEGO ZMW *

Rok	Liczba kół	% kół posiad. bibl.	Liczba bibl.
1934	351 (124) **	54,0	67
1935	426 (124)	96,0	119
1936	500 (117)	55,6	65

* *Chłopskie Życie Gospodarcze* 1935, nr 14, s. 11; *Protokoły z posiedzeń...*, s. 223; W. Piątkowski, *Łódzki Związek Młodzieży Wiejskiej (1928—1939)*, [w:] *Ruch ludowy w województwie łódzkim. Sesja popularnonaukowa*, Łódź 1968, s. 107; Wici 1937, nr 38/39, s. 2/3.

** W nawiasach liczba kół wg sprawozdań.

Tabela 6
BIBLIOTEKI KÓŁ MŁODZIEŻY WIEJSKIEJ
KIELECKIEGO ZMW *

Rok	Liczba kół	% kół posiad. bibl.	Liczba bibl.
1926	210 (40) **	75,0	30
1929	205 (90)	74,4	67
1930	257 (94)	76,6	72
1931	352 (62)	79,0	49
1932	419 (114)	65,8	75
1933	499 (139)	64,0	89
1934	430 (151)	62,2	94
1935	442 (134)	62,7	84
1936	449 (142)	69,0	98
1937	(120)	80,0	96
1938	431 (117)	97,4	114

* AZHRL, RM/K; AZHRL, RM/I-3; J. Borkowski, *Kielecki Związek Młodzieży Wiejskiej (1923—1939) w świetle dokumentacji władz państwowych*, Pokolenia 1968, nr 4, s. 43.

** W nawiasach liczba kół wg sprawozdań.

Tabela 7
BIBLIOTEKI KÓŁ MŁODZIEŻY WIEJSKIEJ
KRAKOWSKIEGO ZMW *

Rok	Liczba kół	Ilość bibl.
1936	472	58
1937	615	160

* *Znicz* 1937, nr 7, s. 6; *Znicz* 1938, nr 7, s. 6.

Porównując liczbę nadsyłanych sprawozdań za poszczególne lata ze stanem liczbowym istniejących w tym okresie kół, należy stwierdzić, że w latach 1918—1939 25—60% kół nadsyłało sprawozdania ze swej działalności. Z tego powodu trudno określić rzeczywistą ilość bibliotek wszystkich kół zorganizowanych w Związku.

Na podstawie zachowanych materiałów sprawozdawczych udało się ustalić pełne dane dotyczące ilości bibliotek w kołach dla lat 1918—1926 i 1935—1938. Prześledźmy najpierw dane dotyczące ilości bibliotek w kołach młodzieży wiejskiej w pierwszym okresie, w latach 1918—1926. Spośród kół, które nadesłały w tych latach sprawozdania, biblioteki posiadało 55—86% kół. Należy podkreślić, że dane z 1918 roku nie wspominają o tym, czy liczby tam zawarte obejmują tylko koła, które nadesłały sprawozdania czy też dane te dotyczą rzeczywistej liczby kół i bibliotek.

W oparciu o informacje zawarte w „Wiciach”, sytuacja w roku 1918 wyglądała następująco. Funkcjonowało 167 kół, posiadających 111 bibliotek, czyli w 66% kół młodzieży wiejskiej działały biblioteki³⁷. W następnych latach dane dotyczące bibliotek opracowane były w oparciu o nadesłane sprawozdania.

W latach 1918—1922 widzimy stały wzrost ilości bibliotek w kołach młodzieży wiejskiej przy jednoczesnym wzroście ilości kół. Pewne różnice daje się zauważyć jedynie między rokiem 1918 a 1919. Widzimy wtedy spadek ilości bibliotek w liczbach bezwzględnych przy jednoczesnym wzroście procentowym wynoszącym ponad 8%. Związane jest to ze zbyt małą liczbą nadesłanych sprawozdań wynoszącą zaledwie 27%, co pociągało za sobą obniżenie liczby bibliotek. W 1923 r. następuje gwałtowny spadek ilości bibliotek. Sytuacja taka utrzymała się do 1924 r., a związana ona była z funkcjonowaniem w tym okresie Związku.

Na podstawie zachowanych materiałów można wnioskować, że załamanie tempa wzrostu kół nastąpiło w 1920 r. głównie z dwóch powodów. Pierwszy wynikał ze zmian strukturalnych i organizacyjnych ruchu młodzieżowego. W 1920 r. CZKR usamodzielniał się całkowicie wychodząc z dotychczasowej struktury Centralnego Towarzystwa Rolniczego (CTR). Na tym tle wynikały spory i walka między CZKR i CTR. Część kółek rolniczych pozostała w CTR. W CZKR poważne wpływy uzyskali ludowcy, zaś w kółkach należących do CTR silną pozycję mieli działacze endeccy, księża i niektórzy ziemianie. Do kryzysowej sytuacji w CZMW przyczynił się także nagły spadek liczby kół na Kresach Wschodnich. Na tych terenach, w przeciwieństwie do innych, zakładano koła młodzieży wiejskiej odgórnie, prawie wyłącznie przez instruktorów Towarzystwa Straży Kresowej. Z chwilą przerwania działalności tego Towarzystwa praca przeszło połowy kół zamarła.

Istotną przyczyną załamania się działalności kół w województwach Polski centralnej był brak samodzielności organizacyjnej CZMW. Ogniwa Związku bowiem mogły działać tylko w ramach statutowych CZKR. Wyniknęły stąd trudności natury formalnej, gdyż władze administracyjne odmawiały legalizacji kół w tych miejscowościach, w których nie było kółek rolniczych. Kryzys ten nasilił się w okresie wzmożonego ataku na CZKR, a wraz z nim CZMW, kół endeckich i części związanych z nimi księży (1921—1924)³⁸.

Od 1924 r. następuje równomierny wzrost liczby kół i bibliotek. Pomimo braku źródeł należy przypuszczać, że sytuacja taka utrzymywała się do 1928 r., w którym doszło do rozłamu w CZMW i powstania ZMW

³⁷ Wici 1932, nr 14—16, s. 11; Drużyna 1919, nr 47/48, s. 7.

³⁸ M. Mioduchowska, *Ruch młodzieży wiejskiej w niepodległej Polsce. (Skład społeczny i działalność CZMW 1919—1928)*, Kultura i Społeczeństwo 1977, nr 2, s. 14.

RP „Wici”. Koła „Wici” stopniowo przystępowały do nowej organizacji i rejestrowały się u władz gminnych.

Nowo powstała organizacja musiała odbudować swe zasoby biblioteczne. Koła często zmuszone były do tworzenia swego księgozbioru od początku, gdyż zgromadzone w ciągu lat poprzednich książki przejęli, w wielu kołach, zwolennicy CZMW „Siew”. Członkowie kół młodzieży wiejskiej, opowiadając się w 1928 r. po stronie ZMW RP „Wici”, w wielu wypadkach rozpoczynali swą działalność w nowej organizacji od podstaw.

W pierwszym okresie działalności Związku w latach 1918—1925 następował, wraz ze wzrostem liczby kół, co jest widoczne w tab. 1, także stopniowy wzrost liczby bibliotek. Oprócz szczegółowych danych dla tego okresu zachowały się podobne informacje dla ostatniego okresu 20-lecia międzywojennego, lat 1935—1938. Na ich podstawie można już zauważyć pewną stabilność we wzroście liczby bibliotek, związaną ściśle ze wzrostem liczby kół. Stan liczebny bibliotek sięgał od 62 do 66%. Na podstawie źródeł z ostatnich lat II Rzeczypospolitej należy jednak zauważyć, że procentowy udział kół posiadających biblioteki był niższy niż w pierwszym 10-leciu istnienia kół młodzieży wiejskiej. Złożyło się na to wiele przyczyn. Powstały w 1919 r. CZMW był przede wszystkim organizacją kulturalno-oświatową i wychowawczą, której głównym celem było uaktywnienie młodzieży wiejskiej na polu kultury i oświaty. Celowi temu miały między innymi służyć organizowane w kołach biblioteki. Utworzony w 1928 r. ZMW RP „Wici” miał również prowadzić, w myśl założeń jego statutu, pracę kulturalno-oświatową i wychowawczą wśród młodzieży wiejskiej, jednak założenie to w latach trzydziestych było realizowane w mniejszym stopniu niż to zakładał statut, gdyż młodzież „wiciowa” podjęła wielokierunkową pracę i włączyła się aktywnie do działalności politycznej, stając się ścisłym sojusznikiem Stronnictwa Ludowego. Kolejną przyczyną było to, że w pierwszych latach po wojnie książka była bardzo poszukiwana na wsi. Wobec trudności z dotarciem do niej młodzież dążyła przede wszystkim do stworzenia własnej biblioteki. Z biegiem lat, chociaż w części, sytuacja uległa zmianie — powstawały inne księgozbiory, a bardziej rozwinięta świadomość czytelnicza kazała szukać ich w różnych miejscach, co było jednocześnie bardziej korzystne dla zaspokojenia potrzeb czytelniczych niż gromadzenie niezbyt liczego księgozbioru własnego.

Analizując dane umieszczone w tab. 1, należy również pamiętać o tym, że dane procentowe z ostatnich czterech lat 20-lecia międzywojennego odnoszą się do rzeczywistej liczby kół zorganizowanych w Związku i posiadających biblioteki, gdy dane z lat poprzednich, dotyczące bibliotek, odnosiły się do liczb uzyskanych na podstawie sprawozdań. Należy przypuszczać, że mało aktywne, nie nadsyłające sprawozdań koła, nie tylko nie prowadziły szerokiej działalności, ale i nie posiadały biblio-

tek, co może wskazywać, że procentowy udział bibliotek w stosunku do liczby kół młodzieży wiejskiej w latach dwudziestych był tylko nieznacznie większy.

Analizując liczbę bibliotek w kołach młodzieży wiejskiej w poszczególnych latach istnienia CZMW i ZMW RP „Wici” należy również przedstawić wielkość zgromadzonych księgozbiorów. Niestety, zachowane źródła uniemożliwiają przedstawienie w sposób wyczerpujący tego zagadnienia. Szczegółowe dane zachowały się jedynie dla lat 1918—1926. Tabela 8 przedstawia liczbę zgromadzonych tomów w bibliotekach kół w poszczególnych latach. Kolejne tab. 9—14, przedstawiają te dane dla poszczególnych wojewódzkich związków.

Obserwujemy w tych danych zbieżności ze wzrostem liczby bibliotek w kołach młodzieży wiejskiej. Stały wzrost liczby tomów zgromadzonych w bibliotekach kół następował w latach 1918—1922. Rok 1923 był rokiem gwałtownego spadku liczby tomów w bibliotekach; o powodach tego regresu pisałam szerzej omawiając przyczyny tendencji spadkowej w liczbie bibliotek w tym roku. Wzrost liczby tomów w bibliotekach nastąpił już od roku 1924 i wzrastał w 1925 r. Ostatnie dane zachowały się dla 1937 r. Należy stwierdzić, że liczba tomów w tym roku zbliżona jest do

Tabela 8

ZASOBY BIBLIOTECZNE KÓŁ
MŁODZIEŻY WIEJSKIEJ CZMW
I ZMW RP „WICI” *

Rok	Liczba tomów
1918	29 483
1919	27 963
1920	29 419
1921	95 580
1922	111 350
1923	29 736
1924	40 864
1925	43 624
1929	32 090
1930	21 564
1937	40 740

* Drużyna 1919, nr 47/48, s. 7; Nasza Drużyna 1920, nr 13, s. 6; Nasza Drużyna 1921, nr 31/32, s. 12; Siew 1922, nr 33/34, s. 458; Siew 1923, nr 24, s. 18; Siew 1924, nr 24/25, s. 8; Sprawozdanie ZMW za rok 1924..., s. 19; Sprawozdanie ZMW za rok 1925..., s. 318; Biblioteki oświatowe..., Wici 1932, nr 14—16, s. 18; Wici 1937, nr 50/51, s. 2.

Tabela 9

ZASOBY BIBLIOTECZNE KÓŁ
MŁODZIEŻY WIEJSKIEJ
LUBELSKIEGO ZMW *

Rok	Liczba tomów
1926	18 235
1929	15 209

* Sprawozdanie ZMW Województwa Lubelskiego..., Biblioteki oświatowe..., s. 49—63.

Tabela 10

ZASOBY BIBLIOTECZNE KÓŁ
MŁODZIEŻY WIEJSKIEJ
KRAKOWSKIEGO ZMW *

Rok	Liczba tomów
1936	5 793
1937	6 100

* Znicz 1937, nr 7, s. 9; Znicz 1938, nr 7, s. 6.

Tabela 11

ZASOBY BIBLIOTECZNE KOŁ
MŁODZIEŻY WIEJSKIEJ
MAZOWIECKIEGO ZMW *

Rok	Liczba tomów
1929	4 105
1930	4 742
1931	3 938
1932	4 055

* Wici 1933, nr 19/20, s. 12.

Tabela 13

ZASOBY BIBLIOTECZNE KOŁ
MŁODZIEŻY WIEJSKIEJ
KIELECKIEGO ZMW *

Rok	Liczba tomów
1926	2 695
1927	956
1928	67
1929	5 057
1930	6 052
1931	4 473
1932	5 864
1933	5 368
1934	5 216
1935	5 531
1936	5 621
1937	4 849
1938	5 175

* AZHRL, RM/K; AZHRL, RM/I-3;
Wici 1934, nr 44, s. 2.

Tabela 12

ZASOBY BIBLIOTECZNE KOŁ
MŁODZIEŻY WIEJSKIEJ
ŁÓDZKIEGO ZMW *

Rok	Liczba tomów
1934	4 122
1936	3 695
1937	3 407

* Chłopskie Życie Gospodarcze 1935,
nr 14, s. 11; Z. Hemmerling, op. cit.,
s. 191; Wici 1937, nr 38/39, s. 2; Wici 1938,
nr 35, s. 3.

Tabela 14

ZASOBY BIBLIOTECZNE KOŁ
MŁODZIEŻY WIEJSKIEJ
LWOWSKIEGO ZMW *

Rok	Liczba tomów
1931	1 966
1932	2 645
1933	3 473
1934	2 724
1935	3 091
1936	2 872
1937	4 827

* W. Fołta, op. cit., s. 470—492;
Znicz 1935, nr 9, s. 10; Wici 1937, nr 46,
s. 10; Wici 1938, nr 43, s. 6.

liczby tomów w 1924 r. Powody tego spadku są zbieżne z ogólną sytuacją bibliotek w tych latach.

Porównując dane zawarte w tab. 1 dotyczące liczby bibliotek z danymi tab. 8, podającymi liczbę tomów w nich zgromadzonych można otrzymać średnią liczbę tomów zebranych w bibliotekach kół młodzieży wiejskiej w poszczególnych latach.

Na jedną bibliotekę przypadają: w roku 1918 — 266 tomów, 1919 — 298, 1920 — 210, 1921 — 198, 1922 — 189, 1923 — 196, 1924 — 164, 1925 — 163, 1926 — 117³⁹, 1928 — 266, 1929 — 124, 1937 — 60.

³⁹ Ta że, Związek Młodzieży Wiejskiej w powiecie krasnostawskim, Kultura i Społeczeństwo 1978, nr 1/2, s. 213.

Podane wyżej dane, dotyczące przeciętnej liczby tomów w bibliotekach kół młodzieży wiejskiej w skali krajowej w porównaniu ze wzrostem liczby kół i powstających bibliotek, świadczą o pomniejszaniu się w ostatnich latach II Rzeczypospolitej zasobów bibliotecznych kół. Wydaje się jednak, że nie świadczy to o zmniejszaniu zainteresowań czytelnicznych, świadczy natomiast o pogłębianiu się trudności finansowych bibliotek.

Niewątpliwie negatywny wpływ na poszerzenie zbiorów bibliotecznych kół młodzieży wiejskiej miał kryzys lat trzydziestych w Polsce, który uniemożliwiał zakupy książek, które były drogie, a możliwości finansowe kół bardzo skromne.

Przedstawione w niniejszym artykule zagadnienia sieci bibliotecznej i bibliotek kół młodzieży wiejskiej CZMW i ZMW RP „Wici” świadczą o szczególnej roli, jaką stanowiła ta forma rozwoju oświaty w kołach. Powstające od 1918 r. biblioteki stawały się źródłem dostępu do książek i czasopism dla młodzieży wiejskiej, mającej ograniczony dostęp do oświaty. Stworzenie kontaktu z książką i czasopiśmem powodowało rozwój intelektualny członków kół i powstawanie potrzeby czytania. Stąd rodzenie się dalszych poszukiwań książek i sięganie do bibliotek wyższych instancji organizacyjnych Związku lub bibliotek różnych organizacji.

Związek stworzył możliwości szerokiego dostępu do książki poprzez organizację sieci bibliotecznej, zorganizowanej na bazie struktury organizacyjnej CZMW i ZMW RP „Wici”. Stały dostęp młodzieży wiejskiej do bibliotek i zgromadzonych w nich zasobów spowodował rozwój nowych form czytelnictwa na wsi.

DAS BIBLIOTHEKNETZ DER POLNISCHEN LANDJUGENDORGANISATION
CZMW (ZENTRALVERBAND DER LANDJUGEND)
UND DES LANDJUGENDVERBANDES „WICI” (1919—1928—1939)

(Zusammenfassung)

Zu den Hauptaufgaben der einzelnen Organisationsinstanzen des CZMW und ZMW RP „Wici” gehörte die Organisierung von ständigen und sog. Wanderbibliotheken. In der Zeit der organisatorischen Tätigkeit des CZMW in den Jahren 1919—1928 entstanden Bibliotheken der Zirkel der Landjugend, Bezirksbibliotheken des ZMW in der ersten Etappe, folglich — mit dem organisatorischen Ausbau des Verbandes — Nachbarschaftsbibliotheken, Kreis — und Wojewodschaftsbibliotheken des ZMW. Die meisten Bibliotheken wurden im untersten Wirkungsbereich der Organisationen — in den Dorfkirkeln gegründet, die das letzte Kettenglied im Bibliotheknetz von CZMW und ZMW RP „Wici” bildeten.

Die Anzahl der Bibliotheken in diesem Bereich stieg 1918—1922 an. Im Jahre 1923 wurde aber diese Entwicklung gehemmt, und zwar infolge vieler organisatorischer Schwierigkeiten des Verbandes. Ab 1924 begannen sich sowohl die Land-

zirkel, als auch ihre Bibliotheken wieder gleichmäßig zu entwickeln und so war die Lage bis zur Entstehung des ZMW RP „Wici“ im Jahre 1928. Diese organisatorischen Änderungen im Landjugendverband bewirkten auch die Notwendigkeit, den Bestand der Bibliotheken nach 1928 zu erneuern. Prozentweise blieb der Bibliothekenstand der Landjugendzirkel gegen Ende der 20er Jahre dem Stand aus den Gründungsjahren gleich. Dasselbe bezieht sich auf den Bestand der Bibliotheken.